

Ερνστ Μπλοχ – Η Λ.Δ.Γ. και η συγκεκριμένη ουτοπία

Σήμερα, δεκαπέντε χρόνια μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού, και σε μια στιγμή όπου η παγκόσμια ειρήνη απειλείται και πάλι και από τον επιθετικό ηγεμονισμό της πρώτης δύναμης του καπιταλισμού, στη φάση της παγκοσμιοποίησης, καθώς και από την ισλαμική τρομοκρατία· σε μια στιγμή όπου η φιλελεύθερη ιδεολογία και οικονομία μοιάζει να θέλει να επιβάλει τις αξίες της σε παγκόσμια κλίμακα, και να θριαμβεύσει κυνικά στην παγκόσμια σκηνή, διασαλπίζοντας αυτό που η ίδια αποκαλεί «θάνατο του μαρξισμού», η αναφορά στον ουτοπικό στοχασμό γενικά και ειδικά σε αυτόν του μαρξιστή φιλοσόφου Ερνστ Μπλοχ προϋποθέτει ήδη, θα έλεγα, την τόλμη τού να πηγαίνεις «αντίθετα στο ρεύμα» και, ακόμα, του να διακινδυνεύεις να προκαλέσεις πιθανώς τη συντηρητική αυτοϊκανοποίηση της επίσημης πανεπιστημιακής φιλοσοφίας, που αιχμαλωτισμένη, στη Γαλλία τουλάχιστον, στη μονομερή εμμονή στη φιλοσοφία της γλώσσας και του φαινομενολογικού, οντολογικού στοχασμού, και ειδικά εκείνου του Χάιντεγκερ, παραμένει ερημητικά κλειστή, για περισσότερο από δεκαπέντε χρόνια, προς τη προσλήψη ενός στοχασμού που εντελώς άδικα χαρακτηρίζεται «ξεπερασμένος» ή «ανύπαρκτος», επειδή είναι μαρξιστικός και ουτοπικός... Θέλω να πω με αυτό πως η αναφορά σήμερα στον στοχασμό του Ερνστ Μπλοχ αποτελεί ήδη σχεδόν μια πράξη αντίστασης, και –ούτως ή άλλως– μια πράξη διανοητικής αντίστασης ενάντια στην επίθεση της μοναδικής (φιλελεύθερης) σκέψης που μας περικυκλώνει απ' όλες τις μεριές και που ενισχύεται σε τεράστιο βαθμό από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, που με λίγες σπάνιες εξαιρέσεις, και επωφελούμενα από την ψύχωση του πολέμου, πνίγουν συστηματικά κάθε αυτόνομη, κριτική σκέψη. Φυσικά, αυτή η θλιβερή κατάσταση είναι επίσης το αποτέλεσμα του σταλινισμού και της σκληρής αποτυχίας του γραφειοκρατικού-κρατικιστικού μοντέλου του σοσιαλισμού, που άνοιξε το δρόμο στην αναγέννηση αυτού του νέου τύπου παγκόσμιου καπιταλισμού και που προκάλεσε μια κρίση του μαρξισμού που θέλει πολύ ακόμα για να ξεπεραστεί. Προφανώς είναι ακόμα πολύ νωρίς για να μιλήσει κανείς αυτή τη στιγμή, παρά τις κάποιες εστίες της μαρξιστικής σκέψης μέσα στην κοινωνία μας, για μια πραγματική «αναγέννηση του μαρξισμού», τη συγκεκριμένη στιγμή που η συντηρητική, φιλελεύθερη σκέψη κυριαρχεί περισσότερο από ποτέ στην κοινή γνώμη και στο πανεπιστημιακό επίπεδο, και

όπου η περιθωριοποίηση της υλιστικής-διαλεκτικής σκέψης έχει πάρει, ειδικά στη Γαλλία, μετά το θάνατο του Λ. Αλτούσερ και του Ανρί Λεφέμπρ, ανήκουστες διαστάσεις.

Αν ο Χέγκελ έλεγε, στις αρχές του 19ου αιώνα, πως η φιλοσοφία είναι πάντα «η εποχή που εκφράζεται ιδεατά» (*Die Zeit in Gedanken gefasst*), η διάγνωση αυτή δεν είναι λιγότερο αληθινή σήμερα, όπου ο καπιταλισμός, όλο και πιο αποτελεσματικός, όλο και πιο ηγεμονικός και όλο και πιο επιθετικός, στην ανώτερη αυτή φάση του της «παγκοσμιοποίησης», αντιστοιχεί, στις έδρες φιλοσοφίας της μεγάλης πλειοψηφίας των γερμανικών και γαλλικών Πανεπιστημίων, με τη διάδοση μιας νομιμόφρονης αντίληψης, πλήρως ευθυγραμμισμένης με τις κυρίαρχες αξίες της υπάρχουσας αστικής κοινωνίας και αποκλείοντας εκ προοιμίου, ιδίως υπό την αιγίδα της αναλυτικής φιλοσοφίας ή της ερμηνευτικής φαινομενολογίας, κάθε ριζική αμφισβήτηση (μαρξιστικού ή ελευθεριακού τύπου).

Μπορούμε λοιπόν να πούμε, χωρίς να υπερβάλλουμε, πως ο Ερνστ Μπλοχ υπήρξε, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, το κύριο θύμα αυτού που ο Πιερ Μπουρντιέ σωστά ονόμασε στον ευχαριστήριο λόγο του για την απονομή του «βραβείου Ερνστ Μπλοχ» της πόλης Ludwigshafen, το 1999, πνεύμα μιας «νέας παλινόρθωσης» που ευνοεί την επανεμφάνιση των θρησκευτικών, συντηρητικών ρευμάτων και τη λογοκρισία, με μια μέγιστη μισαλλοδοξία, των ρευμάτων της υλιστικής σκέψης, που συνεχίζουν να κηρύττουν το στόχο της κοινωνικής απελευθέρωσης. Θύμα αυτού του αποκλεισμού, το έργο του Ερνστ Μπλοχ δεν μνημονεύεται πρακτικά καθόλου αυτή τη στιγμή στη Γαλλία. Τα βιβλία του δεν διαβάζονται πια. Στα λογοτεχνικά σαλόνια του Παρισιού και στους διαδρόμους του Γαλλικού Ραδιοφώνου αναφέρονται στον Χάιντεγκερ, στον Ντεριντά, τον Μισέλ Φουκώ ή τον Πωλ Ρικέρ, αλλά δεν λένε τίποτα για έναν κριτικό φιλόσοφο που, από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, είχε αρχίσει να πολεμά, με μια εξαιρετική διαύγεια πνεύματος, τις φασιστικές και φασίζουσες τάσεις στις αντιλήψεις της εποχής, συμπεριλαμβανομένης της σκέψης εκείνου που απέκτησε το θλιβερό προνόμιο να μετατρέψει το 1933, κατά τη διάρκεια της προϋπανείας του, το Πανεπιστήμιο του Φράμμπουργκ σε «No 1 Πανεπιστήμιο του εθνικοσοσιαλιστικού κινήματος». Τα έργα αυτού του τελευταίου εξακολουθούν να εκδίδονται από τις εκδόσεις Γκαλιμάρ –ακόμα και «η ομιλία της Προϋπανείας», με μια πολύ συζητήσιμη παρουσίαση του Ζεράρ Γκρανέλ– τη στιγμή που η μετάφραση και έκδοση των έργων του Ερνστ Μπλοχ σταμάτησε οριστικά το 1991, μετά την έκδοση του 3ου τόμου του *Principe Espérance*.

Αυτή η κακομεταχείριση και μεροληψία απέναντι σε έναν από τους πιο μεγάλους εβραίους γερμανόφωνους στοχαστές του 20ού αιώνα δεν μπορεί να δικαιολογηθεί με την κατηγορία του «σταλινισμού», απευθυνόμενη προς έναν φιλόσοφο που, όπως ξέρουμε, έχει περιληφθεί στην ιστορία της σύγχρονης φιλοσοφίας ως κάποιος που ακριβώς διέκοψε, με θεαματικό τρόπο, τις σχέσεις του με τον σταλινισμό και το καθεστώς της Λ.Δ.Γ. (υφιστάμενος τις συνέπειες αυτής της θαρραλέας πράξης) και του οποίου η σκέψη, μαζί με τη σκέψη του νεαρού Χορκχάιμερ, του Χέρμπερτ Μαρκούζε και του Ζαν-Πωλ Σαρτρ περιλαμβάνεται μεταξύ των πιο σημαντικών προσπαθειών ανανέωσης του μαρξισμού, υπό τη μορφή μιας υλιστικής, ουμανιστικής και δημοκρατικής φιλοσοφίας της απελευθέρωσης, δηλαδή σαν μια νέα φιλοσοφία, όχι μόνο στο επίπεδο της δράσης, αλλά επίσης της ηθικής και της ουτοπίας, με ένα ειδικό ενδιαφέρον για ορισμένες επαναστατικές μη κομφορμιστικές μορφές θρησκευτικότητας.

«Η συγκεκριμένη ουτοπία», υποστηρίζει ο Ερνστ Μπλοχ –και στο σημείο αυτό αναφέρομαι στις θέσεις που ανέπτυξε ο φιλόσοφος σε μια συνέντευξη με τον Rainer Traub και τον Harald Wieser το 1974, που αναδημοσιεύτηκε στον τόμο που περιλάμβανε τις «Συνομιλίες με τον Ερνστ Μπλοχ» (Gespräche mit Ernst Bloch), που εκδόθηκαν από τις εκδόσεις Suhrkamp, το 1975–, «είναι ο μαρξισμός ως ηθική». Πρόκειται για τον μαρξισμό όχι αποκλειστικά ως κριτική της πολιτικής οικονομίας, αλλά επίσης ως εργαλείο για την πραγματοποίηση των ουτοπικών ιδανικών της αλληλεγγύης και της αδελφότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Είναι μέσω του ορισμού του μαρξισμού ως ενός «επαναστατικού ουμανισμού» (που θυμίζει εκείνον του Σαρτρ που προσχώρησε στον μαρξισμό περί τα τέλη της δεκαετίας του '50) που ο Ερνστ Μπλοχ προκάλεσε και συνέχισε να προκαλεί μέσα από τα γραπτά του, όχι μόνο την συντηρητική αντίληψη, μα και τα δογματικά και εκλαϊκευτικά ρεύματα μέσα στον μαρξισμό.

Βέβαια, ο Ερνστ Μπλοχ διέπραξε σοβαρό σφάλμα όταν δημοσίευσε, τον Μάρτιο του 1937, στην Πράγα, στις στήλες της *Neue Weltbühne* του Budoslawsky, ως αντιφασιστής γερμανός μετανάστης στην Τσεχοσλοβακία, ένα άρθρο που δικαιολογούσε τις «Δίκες της Μόσχας» (κατά των Ντεμπόριν και Μπουχάριν), και θα μπορούσαμε επίσης σε τελευταία ανάλυση να του προσάψουμε τις μεγάλες, αδικαιολόγητες αιταπάτες περί της Σοβιετικής Ένωσης του Στάλιν και των καθεστώτων δορυφόρων, το 1949, τη χρονιά που πήρε την απόφαση να φύγει από τις ΗΠΑ και να εγκατασταθεί ως καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Λιψίας, στην παλιά «ζώνη της σοβιετικής κατοχής» της Γερμανίας. Μπορούμε πιθανώς να ασκήσουμε επίσης κριτική στο γεγονός ότι ο Ερνστ Μπλοχ είχε δεχτεί –προσωρινά τουλάχιστον– τον ρόλο του «επίσημου φιλοσόφου» της Λ.Δ.Γ., κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της δραστηριότητάς του ως καθηγητή και διευθυντή του Ινστιτούτου Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Λιψίας. Όμως αυτό δεν αλλάζει σε τίποτα το γεγονός –που επιβεβαιώνεται άλλωστε από αρχειοθετημένα έγγραφα που μπορούσαμε να συμβουλευτούμε στη Λιψία– πως ο Ερνστ Μπλοχ είχε γρήγορα απολέσει όλες τις ψευδαισθήσεις του για τον σταλινισμό, μετά την τετράχρονη διαμονή του στη Λ.Δ.Γ., και μετατράπηκε προοδευτικά σε πολέμιο του καθεστώτος, στο βαθμό που αντιλαμβανόταν πως η «αντιφασιστική, δημοκρατική και σοσιαλιστική επανάσταση» που οι ηγέτες του Κράτους υποσχέθηκαν κατά την επίσημη ίδρυση της Λ.Δ.Γ., τον Οκτώβριο του 1949, εκφυλιζόταν, κυρίως εξαιτίας της άνευ όρων υποστήριξης των σοβιετικών στον Walter Ulbricht (τον πρώτο γραμματέα του κομμουνιστικού κόμματος της Ανατολικής Γερμανίας – S.E.D.) σε μια γραφειοκρατική δικτατορία των απαράσιγκ όπου η καινούργια άρχουσα τάξη των υπαλλήλων του κόμματος απομακρυνόταν όλο και πιο πολύ από τον πληθυσμό και ειδικά από τους εργάτες της Λ.Δ.Γ., με τον τύπο της δικτατορικής κυβέρνησης και τα προνόμια τα οποία απολάμβανε σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό της Ανατολικής Γερμανίας. Όλα τα έγγραφα που υπάρχουν στα αρχεία του Πανεπιστημίου της Λιψίας και σε εκείνα της Στάζι στο Βερολίνο (στη Normannenstrasse) μαρτυρούν πως ο Ερνστ Μπλοχ, προσεκτικά στην αρχή, αλλά όλο και πιο ενεργητικά στη συνέχεια (ειδικά μετά το θάνατο του Στάλιν και το 20ό Συνέδριο του Κ.Κ.Σ.Ε. (με τις αποκαλύψεις των εγκλημάτων του Στάλιν από τον Χρυστσώφ), στήριξε τις τάσεις στο εσωτερικό αυτό καθαυτό του Κ.Κ.Α.Γ., που απαιτούσαν μια διαφορετική, πιο δημοκρατική πολιτική, και κυρίως μια τάση που θα μπορούσαμε να την αποκαλέ-

σουμε «λουξεμπουργκική», που, γύρω από τους Wolfgang Harich, Schirdewan και μερικούς άλλους, κήρυσσαν μια ξεχωριστή «γερμανική» πορεία προς τον σοσιαλισμό, δηλαδή μια δημοκρατική πορεία, διαφορετική από την υπεργραφειοκρατική πορεία που είχε επιλέξει η ομάδα του Ulbricht και η Σοβιετική Ένωση.

Όπως αποδεικνύεται από πάμπολλα έγγραφα που υπάρχουν στο «φάκελο Ερνστ Μπλοχ» της Στάζι, και ειδικά από τα πρωτόκολλα των διαφόρων παρακολουθήσεων που αφορούν τον Μπλοχ, μεταξύ Οκτωβρίου 1956 και Φεβρουαρίου 1957, που βρίσκονται εκεί καταχωρισμένα, η σύγκλιση απόψεων και η θεωρητική και πολιτική συνεργία που συνέδεαν σε αυτό το επίπεδο τον Ερνστ Μπλοχ με τον Βόλγκανγκ Χάριτς έπρεπε λογικά να καταλήξει όχι μόνο στην απόλυση του Ερνστ Μπλοχ από το Πανεπιστήμιο της Λιψίας και στην πρόωρη συνταξιοδότησή του, το 1957, αλλά και στη δίωξή του και την επίσημη καταδίκη του για «εχθρική προς το Κράτος δραστηριότητα» και «τιτο-τροτσκιστική συνωμοσία». Δεν είναι παρά την έσχατη στιγμή που αυτή η αλά Σωκράτη δίκη, που είχε σαν προορισμό να βγάλει από τη μέση και να τιμωρήσει κάποιον που κατηγορούνταν επίσημα ότι «δηλητηρίαζε» με την «αιρετική του σκέψη» το πνεύμα της νεολαίας της Λ.Δ.Γ., αυτή η δίκη που είχε ήδη προετοιμαστεί από τη Στάζι και από τον Επίτροπο της Λ.Δ.Γ. και που θα λάμβανε χώρα τον Μάρτιο/Απρίλιο 1957, αναβλήθηκε. (Πράγματι, όπως αποδεικνύουν οι έρευνες που διεξήχθησαν από τη Sonia Combe και δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο της *Μια κοινωνία υπό παρακολούθηση. Οι διανοούμενοι και η Στάζι*, A. Michel, 1999, κάποια μέλη της Κεντρικής Επιτροπής είχαν εκφράσει επιφυλάξεις γι' αυτή τη δίκη και το γεγονός αυτό έκανε τον Walter Ulbricht να διστάζει.) Μόνο από θαύμα, λοιπόν, γλίτωσε ο Ερνστ Μπλοχ τη φυλακή το 1957, κατά τις μεγάλες εκκαθαρίσεις που είχαν οργανωθεί σε όλες τις ανατολικές χώρες, ως επακόλουθο της ουγγρικής εξέγερσης του Οκτωβρίου 1956. Ας σημειώσουμε ακόμα πως κατά τη διάρκεια αυτών των εκκαθαρίσεων και των διαγωγών ο Wolfgang Harich, που τότε ήταν καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Humboldt στο Ανατολικό Βερολίνο, καταδικάστηκε σε δεκαπενταετή φυλάκιση, και ο Walter Janka, επίσης φίλος του Ερνστ Μπλοχ και διευθυντής των εκδόσεων Aufbau στο Ανατολικό Βερολίνο, που είχαν εκδώσει τον πρώτο και τον δεύτερο τόμο του *Principe Espérance*, σε πενταετή φυλάκιση. Οι κατάδικοι έπρεπε να εκτίσουν όλη την ποινή τους στην απαίσια κρατική φυλακή της Λ.Δ.Γ. που προοριζόταν για τους πολιτικούς κρατούμενους, δηλαδή το κεντρικό κάτεργο του Bautzen (στο Lausitz).

Στη βιογραφία μου του Ερνστ Μπλοχ αφιέρωσα ένα ολόκληρο κεφάλαιο για να αποδείξω, με τη βοήθεια ντοκουμέντων, πώς η μέγγνη άρχισε να σφίγγει αργά γύρω από τον Ερνστ Μπλοχ το χειμώνα 1956-1957 και πώς έγινε ξαφνικά ένας «επικίνδυνος αντικαθεστωτικός» στα μάτια των αρχών της Λ.Δ.Γ. Θέλησα όμως να κάνω εμφανές πώς ο φιλόσοφος της «συγκεκριμένης ουτοπίας» και της ουτοπικής πρόβλεψης υπεράσπισε τον εαυτό του ενάντια στις κατηγορίες που του απευθύνθηκαν, και πώς αντέδρασε, μερικές φορές επίσης με περιόσκηση και επιδειξιότητα αν χρειαζόταν, για να αποφύγει τα χειρότερα. (Παραθέτω σχετικά με αυτό, μεταξύ άλλων, την επιστολή του προς τον Πρόεδρο του Συμβουλίου του Κράτους της Λ.Δ.Γ. Walter Ulbricht στις 27 Φεβρουαρίου 1957, όπου ο Μπλοχ διαμαρτύρεται για την οργανωμένη από τα δημοσιογραφικά όργανα του κόμματος εκστρατεία δυσφήμισής του, υπογραμμίζοντας παράλληλα ότι παρέμενε πάντα «ένας καλός κομμουνιστής».)

Συντάσσοντας τη βιογραφία, προσπάθησα επίσης να κάνω φανερό πως η υποδοχή του έργου του Ερνστ Μπλοχ, τόσο στη Γερμανία όσο και στη Γαλλία και την Ιταλία, πήρε, όσον αφορά το συγκεκριμένο σημείο της ιδιαιτερότητας του μαρξισμού του Ερνστ Μπλοχ, εν μέρει τουλάχιστον, λάθος δρόμο παρουσιάζοντας κυρίως τον Ερνστ Μπλοχ, όπως το έκανε ο Oskar Negt, ο ηγέτης της τάσης PSU-«Il Manifesto» στην ομοσπονδιακή Γερμανία, ως «τον Γερμανό φιλόσοφο της επανάστασης του Οκτώβρη». Χρειάστηκε να δημοσιευτούν τα πολιτικά άρθρα που είχε γράψει ο Ερνστ Μπλοχ κατά τη διάρκεια της πρώτης εξορίας του στην Ελβετία, από το 1917 έως το 1919, για να γίνει κατανοητό πως η πολιτική γραμμή που υπεράσπιζε εκείνη την εποχή ο νεαρός Ερνστ Μπλοχ από την εθελοντική εξορία του στην Ελβετία, μέσα στον κύκλο των αντικαθεστωτικών Γερμανών και ως τακτικός συνεργάτης της *Freie Zeitung* της Βέρνης, ήταν μια γραμμή πολύ κριτική απέναντι στον Λένιν και τους Μπολσεβίκους, και η αρκετά ξεκάθαρη υποστήριξη του της πολιτικής του USPD της εποχής (αποτέλεσμα μιας διάσπασης του SPD το 1916) συνεπαγόταν πως οι πολιτικές του προτιμήσεις προσανατολιζόνταν μάλλον προς την αριστερή πτέρυγα του USPD και τους αντιπροσώπους του «σπαρτακισμού», ειδικά τον Καρλ Λίμπκνεχτ και τη Ρόζα Λούξεμπουργκ. Το σύνολο σχεδόν των άρθρων που δημοσίευσε ο Ερνστ Μπλοχ στη διάρκεια του έτους 1918, σε αυτή την εφημερίδα στη Βέρνη, αποδεικνύει πως ο Μπλοχ είχε μια πολύ κριτική στάση απέναντι στους μπολσεβίκους και τις αντιδημοκρατικές μεθόδους τους της «εκκαθάρισης των αντεπαναστατικών δραστηριοτήτων», και ότι η κριτική του αυτή στάση ξεπερνούσε σε ριζοσπαστισμό ακόμα και την κριτική την οποία απηύθυνε η Ρόζα Λούξεμπουργκ στο βιβλίο της για τη *Ρωσική Επανάσταση* (που γράφτηκε το 1918 στη φυλακή του Breslau). Έτσι, ο Ερνστ Μπλοχ δημοσιεύει στις 27 Φεβρουαρίου 1918, πάντα μέσα από τις στήλες της *Freie Zeitung* ένα άρθρο με τίτλο «Λένιν, ο κόκκινος τσάρος», όπου υποβάλλει την πολιτική των Ρώσων «μαξιμαλιστών», τη διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης από τον Λένιν, σε μια σκληρή κριτική, όπου εκφράζει τον μεγάλο φόβο του μήπως η ταχεία μετεξέλιξη αυτής της επαναστατικής μπολσεβικικής κυβέρνησης δεν εκφυλιστεί σε μια κρατική δικτατορία του Κόμματος. Να τι γράφει ο Ερνστ Μπλοχ: «Η εξέγερση είναι εύκολη εκεί όπου εκφράζει την πλειοψηφία, όμως η ηγεσία της εξέγερσης μετατρέπεται σε θέληση για δύναμη και δικτατορία που συγχέει τους στόχους που επιδιώκει και ακόμα τους ξεχνά, από τη στιγμή που ένα αυταρχικό καθεστώς τους οικειοποιείται». Με αυτές τις κριτικές θέσεις ο Μπλοχ εκφράζει ακριβώς τις ίδιες κατηγορίες και τις ίδιες επιφυλάξεις στις οποίες δίνει έμφαση η Ρόζα Λούξεμπουργκ στο βιβλίο της η *Ρωσική Επανάσταση*.

Ας υπενθυμίσουμε μόνο σχετικά με αυτό πως η Ρόζα Λούξεμπουργκ –της οποίας μόλις εορτάσαμε αυτόν τον χρόνο τα 130 χρόνια από τη γέννησή της, που συμπύπτει, κατά τύχη, με την 130η επέτειο της προκήρυξης της «Παρισινής Κομμούνας» (ένα συμπόσιο προς τιμήν της μόλις οργανώθηκε στο Βερολίνο)– αν και αναγνωρίζει την αντικειμενικά σωστή πράξη των μπολσεβίκων να διακηρύξουν για πρώτη φορά στην ιστορία του σοσιαλισμού τον τελικό στόχο σαν ένα άμεσο πρόγραμμα της πολιτικής τακτικής, δεν παύει να υπογραμμίζει, στην κριτική της ενάντια στις εσφαλμένες ενέργειες των μπολσεβίκων, πως η «δικτατορία του προλεταριάτου την οποία ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι επικαλούνται πρέπει πάντα να αποτελεί την εφαρμογή «της δημοκρατίας υπό μια σοσιαλιστική έννοια». Ας θυμηθούμε ακόμα πως η Ρόζα Λούξεμπουργκ δεν καταδίκασε ποτέ αυτή καθαυτή την έννοια της «δι-

κτατορίας του προλεταριάτου» που ανάγεται στον Μαξ, παρά μόνο τη διαστρέβλωση αυτής της έννοιας από τις αυτόκλητες επαναστατικές ελίτ, που δρουν κατά τη θεωρητική παράδοση του μπλανκιστικού τύπου σοσιαλισμού. «Η δικτατορία του προλεταριάτου» είναι, τονίζει η Ρόζα Λούξεμπουργκ, η χρήση όλων των μέσων εξουσίας για την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού με στόχο την απαλλοτρίωση των καπιταλιστών, διά της θέλησης της επαναστατικής πλειοψηφίας του προλεταριάτου, δηλαδή προς την κατεύθυνση της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Χωρίς αυτήν τη συνειδητή θέληση και χωρίς τη συνειδητή δράση του προλεταριάτου δεν υπάρχει σοσιαλισμός». (Αυτά έγραφε η Ρόζα Λούξεμπουργκ στην εφημερίδα *Die Rote Fahne* της 20ής Νοεμβρίου 1918.)

Κατά συνέπεια, ο ιστορικός ρόλος του προλεταριάτου συνίσταται στη δημιουργία της σοσιαλιστικής δημοκρατίας και όχι στην κατάργηση της αστικής δημοκρατίας. (Το λάθος των μπολσεβίκων και του Λένιν συνίστατο ακριβώς στο γεγονός ότι θεωρούσαν πως, για να δημιουργήσουν αυτή τη σοσιαλιστική δημοκρατία, έπρεπε πρώτα να καταργήσουν τις δομές της αστικής δημοκρατίας, ένα μοιραίο λάθος που οδηγούσε στη δικτατορία του κόμματος.) Να γιατί η Ρόζα Λούξεμπουργκ επιμένει ακούραστα, μέσα από τη φυλακή της στο Breslau, πως η «σοσιαλιστική δημοκρατία αρχίζει με την αποδόμηση της ταξικής εξουσίας (της αστικής τάξης), αλλά κυρίως με την ταυτόχρονη οικοδόμηση του σοσιαλισμού. «Αρχίζει από τη στιγμή της κατάκτησης της εξουσίας από το Σοσιαλιστικό Κόμμα». «Αυτή η νέα δημοκρατική-επαναστατική εξουσία δεν είναι λοιπόν», όπως τονίζει, μεταξύ άλλων, ο Lelio Basso στο βιβλίο του *Η Διαλεκτική της Επανάστασης στη Ρόζα Λούξεμπουργκ*, «η άρνηση της δημοκρατίας, όπως νόμιζαν ο Λένιν και ο Τρότσκι, αλλά η αληθινή αρχή της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, στο βαθμό που η δικτατορία (δημοκρατική) είναι ολόκληρης της τάξης που υφίσταται την εκμετάλλευση και όχι μόνο ενός κόμματος».

Αρχικά αυτή ακριβώς η στάση, μαζί με την αδιάλλακτη συμπεριφορά ενάντια στον πόλεμο, βρίσκεται στη βάση της πολιτικής πάλης που διεξήγαν ο Καρλ Λίμπκνεχτ και η Ρόζα Λούξεμπουργκ, ήδη από το 1907, σε δύο μέτωπα: 1) ενάντια στο SPD, το οποίο κατά πλειοψηφία προσανατολιζόταν προς τον ρεφορμισμό και προς έναν αντιφαστικό σοσιαλπατριωτισμό, που έμελλε να οδηγήσει αυτό το κόμμα στην ψήφιση, τον Αύγουστο του 1914, του πολεμικού προϋπολογισμού του αυτοκράτορα Γουλιέλμου Β΄ και 2) ενάντια στις υπέρ του δέον ανταρχικές επαναστατικές θέσεις των μπολσεβίκων, που βρίσκονταν σε κατάφωρη αντίφαση με τις αρχές της σοσιαλιστικής δημοκρατίας.

Όσον αφορά ακριβώς αυτό το πρόβλημα της «σοσιαλιστικής δημοκρατίας», που τόσο καθαρά εξέθεσε η Ρόζα Λούξεμπουργκ στο δοκίμιό της για τη Ρωσική Επανάσταση, αλλά και στο δοκίμιό της που εκδόθηκε μετά θάνατον περί του «Ζητήματος της οργάνωσης της σοσιαλδημοκρατίας», η συμφωνία ανάμεσα στη Ρόζα Λούξεμπουργκ και τον Ερνστ Μπλοχ είναι σχεδόν ολοκληρωτική, ακόμα κι αν δεν είναι πολύ πιθανό να γνώριζε ο Ερνστ Μπλοχ και να είχε διαβάσει την πραγματεία της Ρόζας για τη Ρωσική Επανάσταση, που δεν εκδόθηκε παρά το 1922, τρία χρόνια μετά το θάνατο της Ρόζας Λούξεμπουργκ, από τον φίλο της τον Πολ Λεβί. Η συμφωνία είναι τυχαία, όμως χαρακτηριστική. Άλλωστε είναι αποδεδειγμένο από τις βιογραφικές έρευνες που έχουμε διεξαγάγει πως ο νεαρός Ερνστ Μπλοχ παρευρέθηκε ως ακροατής στο Συνέδριο του SPD που οργανώθηκε στο Μάνχαϊμ το 1906. Και εκεί είδε –για πρώτη φορά– τη Ρόζα Λούξεμπουργκ με σάρκα και οστά ως ομιλήτρια.

Το ότι εντυπωσιάστηκε βαθιά αποδεικνύεται από ένα γράμμα που σώζεται στα Αρχεία Ερνστ Μπλοχ στο Ludwigshafen.

Από μια άποψη όμως –πρέπει να το τονίσουμε!– η κριτική του Ερνστ Μπλοχ στους μπολσεβίκους και τον Λένιν είναι ακόμα πιο ριζική από εκείνη των ηγετών του «Spartacus-Bund». Παραθέτω ως παράδειγμα το άρθρο του Ερνστ Μπλοχ «Ο άρρωστος σοσιαλισμός», της 16ης Νοεμβρίου 1918, δημοσιευμένο στη *Freie Zeitung* της Βέρνης (Επισημαίνω πως όλα αυτά τα άρθρα της περιόδου κατά την οποία βρισκόταν στη Βέρνη [Ελβετία] εκδόθηκαν με τη φροντίδα του ιστορικού Μάρτιν Κόρολ από τη Βρέμη, το 1985, στο βιβλίο *Kampf, nicht Krieg. Ernst Blochs politische Aufsätze in der Schweiz (1917-1919)*, Frankfurt, Suhrkamp, 1985.)

Σε αυτό το άρθρο ο Ερνστ Μπλοχ υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, πως «η Ρωσία μιλά με μια φωνή τόσο όμορφη, τόσο ζεστή, τόσο βαθιά, τόσο χριστιανική που δεν μπορούμε να καταλάβουμε για ποιο λόγο ο μπολσεβικισμός χρησιμοποιεί έναν τόνο τόσο απελπιστικά απαισιό, τόσο απάνθρωπο και αθεϊστικό (...). Ποτέ δεν θα μπορούσαμε να πιστέψουμε πως ως σοσιαλιστής θα ήταν δυνατόν ο ήλιος της Ουάσιγκτον (Γουίλσον) να ξεπεράσει έτσι εκείνον –τον τόσο ελπιδοφόρο– της Μόσχας και πως η ελευθερία και η αγνότητα θα μας έρχονταν μάλλον από την καπιταλιστική Αμερική, ενόσω δεν προσλαμβάνουμε από την πλευρά της Ρωσίας παρά τη δυσοσμία, τις ακρότητες, ενός νέου Τζένγκις-Χαν, με τη μορφή ενός απελευθερωτή των λαών και με τα καταχρασμένα διακριτικά σημάδια του σοσιαλισμού» (Ernst Bloch, *Kampf nicht Krieg*, Frankfurt, 1985, σ. 398-399).

Αυτή η φράση που έγραψε ο Ερνστ Μπλοχ στην πρώτη επέτειο της Επανάστασης του Οκτώβρη στη Ρωσία απευθύνεται στον Λένιν, ο οποίος παρομοιάζεται περιστασιακά εδώ –μας προξενεί έκπληξη– με τον Τζένγκις Χαν και ο Ερνστ Μπλοχ χωρίς αμφιβολία έγραψε αυτή τη φράση με την πεποίθηση ότι ο ρωσικός μπολσεβικισμός στηριζόταν –δυστυχώς– σε μια «απειθάρχητη μάζα» περιπλανώμενων και πλιατσικολόγων στρατιωτών, που κακώς τους αποκαλούν «προλεταριάτο», αυτό το ίδιο προλεταριάτο που ο Καρλ Μαρξ ήθελε να του εμπιστευτεί την πραγματοποίηση των υπέρτατων στόχων της ανθρωπότητας! Αυτός ο τρόπος συμπεριφοράς –υπογραμμίζει ο Ερνστ Μπλοχ– «δεν είναι ούτε η Επανάσταση ούτε ο Σοσιαλισμός, υπό την επιθυμητή έννοια του όρου, ακόμα κι αν το μπολσεβικικό κίνημα επικαλείται κάτι τέτοιο, ακόμα κι αν, αναμφίβολα, η διανομή των γαιών και άλλα κομμουνιστικά μέτρα των μπολσεβίκων απαντώνται επίσης στον μη μαρξιστικό ρωσικό σοσιαλισμό» (Ibid).

Θα μπορούσαμε ακόμα να κοσμήσουμε αυτή την κριτική και την αρκετά βίαιη καταγγελία των μπολσεβίκων από τον Ερνστ Μπλοχ με την παράθεση ενός πλήθους περικοπιών από άλλα άρθρα γραμμένα και δημοσιευμένα από τον Ερνστ Μπλοχ στην Ελβετία, μεταξύ του Δεκεμβρίου 1917 και του Δεκεμβρίου 1918, αρκετά συχνά με κάποιο ψευδώνυμο, όπως Jacob Bengler, Eugen Reich ή Dr. Fritz May. Μόνο λίγα από αυτά τα άρθρα υπογράφονται από τον Δρ. Ερνστ Μπλοχ, η ανάλυση όμως του ύφους πιστοποιεί με μια σχεδόν απόλυτη βεβαιότητα πως ο συγγραφέας αυτών των άρθρων που υπογράφονται με ψευδώνυμο ήταν ο Ερνστ Μπλοχ.

Όλα αυτά τα άρθρα πιστοποιούν μια εκπληκτική και σημαντική γειννίαση απόψεων ανάμεσα στον Μπλοχ, τη Ρόζα Λούξεμπουργκ και τον Καρλ Λίμπκνεχτ, δηλαδή ανάμεσα

στον Ερνστ Μπλοχ, τον μαχητικό δημοσιογράφο μετανάστη φιλόσοφο, προσκείμενο στην Αντάντ και τους ειρηνόφιλους, και στην αριστερή πτέρυγα του USPD και των «σπαρτακιστών» –σύγκληση απόψεων που αφορούσε όχι μόνο την εξαιρετικά δυσμενή κριτική των γεγονότων στη Ρωσία μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, αλλά ακόμα, και κυρίως, την ανάλυση της πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης στη Γερμανία από τις 9 Νοεμβρίου 1918 και πέρα, όταν ο Μπλοχ εκφράζεται επίσης ξεκάθαρα υπέρ μιας κοινωνικής επανάστασης πραγματοποιήσιμης με δημοκρατικά μέσα.

Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε μια μεταστροφή στη στάση του Ερνστ Μπλοχ προς τα τέλη του 1919 και τις αρχές του 1920, και από εκείνη τη στιγμή οι κριτικές του προς τον Λένιν και τους μπολσεβίκους σταματούν απότομα. Όταν ο Ερνστ Μπλοχ εκδίδει, το 1921, το βιβλίο του *Thomas Münzer als theologe der revolution*, βρίσκουμε σε αυτό, για πρώτη φορά, εγκωμιαστικές και θετικές παρατηρήσεις προς τον χαρισματικό ηγέτη της Οκτωβριανής Επανάστασης, τον οποίο ο Μπλοχ είχε τόσο βίαια κριτικάρει στα άρθρα του της περιόδου 1917-1919. Δεν τίθεται πλέον απολύτως κανένα ζήτημα περί Λένιν – κόκκινου τσάρου!

Όλες οι έρευνες που έχουμε διεξαγάγει σχετικά με αυτό το θέμα επιβεβαιώνουν πως η πολιτική αυτή μεταστροφή του Ερνστ Μπλοχ πρέπει να συνέβη κατά πρώτο λόγο χάρη στην καθοριστική επίδραση του Γκιέργκι Λούκατς (που έγινε προσωπικός του φίλος από τη συνάντησή του με τον νεαρό Ούγγρο φιλόσοφο στο σεμινάριο του Γκέοργκ Ζίμελ στο Βερολίνο, το 1911) – ο Λούκατς που τον Νοέμβριο 1917 προσχώρησε ξαφνικά και οριστικά στον μαρξισμό· κατά δεύτερο λόγο, εξαιτίας της διάσπασης που πραγματοποιήθηκε στους κόλπους του USPD το 1920, η οποία ώθησε έναν σημαντικό αριθμό μελών της αριστερής πτέρυγας αυτού του κόμματος να προσχωρήσει στο Κομμουνιστικό Κόμμα που ίδρυσαν η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Καρλ Λίμπκνεχτ, την 31 Δεκεμβρίου 1918, και κατά τρίτο λόγο, εξαιτίας της θεαματικής ανόδου του K.P.D. (Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας) μετά το 1920, παρά τη δολοφονία των ηγετών-ιδρυτών του στις 15 Ιανουαρίου 1919 στο Βερολίνο. Επρόκειτο για μια σταθερή άνοδο σε αριθμό ψήφων του KPD στις τοπικές και βουλευτικές εκλογές – άνοδος που πραγματοποιήθηκε ειδικά στις προλεταριακές συνοικίες του Βερολίνου, εις βάρος των υπολειμμάτων του USPD και του πλειοψηφικού SPD. (Παραπέμπω σχετικά με αυτό στο βιβλίο του Gilbert Badia περί «σπαρτακισμού», έργο όπου όλα αυτά τεκμηριώνονται με τη βοήθεια ακριβών αριθμών.)

Θα πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε πως η φανερή προσχώρηση του Ερνστ Μπλοχ στον λενινισμό, το 1920, και η οριστική εγκατάλειψη της προηγούμενης, εξαιρετικά κριτικής πολιτικής του στάσης απέναντι στους μπολσεβίκους, δεν συνεπάγεται μια τυφλή και άνευ όρων εύθυγράμμιση του φιλοσόφου με τις θέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γερμανίας, επειδή, όχι μόνο αρνείται να γραφτεί σε αυτό το κόμμα, κατά τις δεκαετίες του '20 και του '30, παρά τις πιέσεις που ασκούν προς αυτή την κατεύθυνση οι φίλοι του ο Λούκατς και ο Κρακόουερ (η σύζυγός του Καρόλα γράφεται στο K.K.G. τον Ιανουάριο του 1932!), αλλά συνεχίζει να εκφράζει, ειδικά στο βιβλίο του *Κληρονομιά αυτών των καιρών* (*Erbschaft dieser Zeit* – 1935), εξυμνώντας την ίδια στιγμή τη διαλεκτική του Μαξ και του Μπρεχτ, επιφυλάξεις και κρίσεις, όχι μόνο προς το δόγμα του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού», που υπερασπίζεται με έναν μέγιστο δογματισμό ο Λούκατς, από το 1929, κατά παραγγελία της Μόσχας και του Στάλιν, αλλά ακόμα και απέναντι στη στρατηγική και τις ανίσχυρες

και αναποτελεσματικές μορφές προπαγάνδας που ασκούσε το κόμμα του Ernst Thälmann, τα χρόνια της επικίνδυνης ανόδου του φασισμού στη Γερμανία, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου ενάντια σε μια υπερβολικά μεγάλη «επιστημονοποίηση» της θεωρίας της απελευθέρωσης του Μαρξ και ενάντια στην αποδυνάμωση αυτής της θεωρίας με τη μετατροπή της σε μια «επιστημονική» θεωρία (υπερβολικά εκλαϊκευμένη, υπερβολικά απλοποιημένη) της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, κριτικάροντας την υπερβολικά δογματική γραμμή «τάξη ενάντια σε τάξη» που επιβαλλόταν στους Γερμανούς κομμουνιστές ηγέτες από την Κομμουνιστική Διεθνή, η οποία υποστήριζε από το παρισινό της καταφύγιο, το 1935, μια στρατηγική «λαϊκού μετώπου» στις πλευρές του Χάινριχ Μαν και του «κύκλου της Lutetia» προβάλλοντας στο *Principe Espérance* έναν μαρξισμό του «θερμού ρεύματος», απόλυτα αναγκαίου κατά τη γνώμη του για να συμπληρώσει με αποτελεσματικό τρόπο το «ψυχρό ρεύμα». Στοχεύοντας αποκλειστικά στην κριτική της πολιτικής οικονομίας ο Ερνστ Μπλοχ διαχωρίζει αρκετά καθαρά τη θέση του στα φιλοσοφικοπολιτικά του έργα από την επίσημη γραμμή του σοβιετικού μαρξισμού, υπερασπίζοντας θέσεις που συχνά πλησιάζουν εκείνες που υποστήριζε ο Γκράμσι και η Ρόζα Λούξεμπουργκ. (Στο σημείο αυτό μια ατυχής μόνο εξαίρεση: το άρθρο του στη *Neue Weltbühne* της Πράγας τον Μάρτιο του 1937, όπου ο Ερνστ Μπλοχ –παραδόξως– υπερασπίζεται τις «δίκες της Μόσχας» ενάντια στον Μπουχάριν και τον Ντεμπόριν. Αναγνωρίζοντας αυτό το λάθος, ο Μπλοχ αποφάσισε αργότερα να αφαιρέσει αυτό το άρθρο από την έκδοση των *Απάντων* του. Δεν απαντάται στον τόμο «Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz».)

Αυτή η κριτική απόσταση αναφορικά με τον «μαρξισμό-λενινισμό» της στενής οδού των «απαρτασίκ» τον ώθησε να υποστηρίξει, διακριτικά αρχικά, και στη συνέχεια όλο και πιο ανοιχτά, κατά τη διαμονή του στην Λ.Δ.Γ., τον πολιτικό αγώνα του Wolfgang Harich και του κύκλου της κομμουνιστικής αντιπολίτευσης του Ανατολικού Βερολίνου, υπέρ μιας αυθεντικής σοσιαλιστικής δημοκρατίας, βασισμένης στις ιδέες της Ρόζας Λούξεμπουργκ. Αυτή η κριτική απόσταση τον ενθάρρυνε να σκιαγραφήσει, κυρίως στο *Φυσικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια* (το τελευταίο βιβλίο που έγραψε στην Λ.Δ.Γ., να προτείνει με αφετηρία μια μη μεταβλητή αρχή που παρέχει μορφή και δύναμη στο φυσικό, ουτοπικό δίκαιο, μια προπεδευτική στο «Όρθια Στάση» (*aufrechter Gang*) της οποίας το πιστεύω είναι η επιταγή της κατάργησης όλων των σχέσεων όπου ο άνθρωπος παραμένει ταπεινωμένος, υπόδουλος, υποβιβασμένος και περιφρονημένος. Αυτή η κριτική απόσταση αναφορικά με τη γραφειοκρατική, σταλινική εκτροπή του μαρξισμού –που αναγγέλλεται ήδη στο βιβλίο του *Κληρονομιά αυτού του καιρού* (*Erbschaft dieser Zeit*), μαζί με τις κριτικές για τον «υποσιτισμό της σοσιαλιστικής φαντασίας στα μαρξιστικά γερμανικά κόμματα, της εποχής της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης– τον υποκίνησε να στραφεί και πάλι αποφασιστικά προς την Ρόζα Λούξεμπουργκ (και να επανασυνδεθεί με τις πολιτικές ιδέες της νεότητάς του, των ετών 1917-1919) τη στιγμή ακριβώς που η ελπίδα του εκδημοκρατισμού –που άνοιγε προοδευτικά το δρόμο της στις «λαϊκές δημοκρατίες» μετά τις αποκαλύψεις της αναφοράς του Χρουντσώφ, το 1956 στο 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ, σχετικά με τα εγκλήματα του Στάλιν– καταπνιγόταν άγρια στην Πολωνία, στην Λ.Δ.Γ. και στην Τσεχοσλοβακία, μετά την αιματηρή κατάπνιξη της ουγγρικής εξέγερσης.

Έτσι, όπως το υπογράμμισα στη βιογραφία του, ο Ερνστ Μπλοχ άδραξε πολύ επιδέξια, κατά τη σύντομη περίοδο της «πολωνικής Άνοιξης» του 1956, την ευκαιρία αυτής της ύφεσης, για να παρουσιάσει στο συμπόσιο που ήταν αφιερωμένο στο «Πρόβλημα της ελευθερίας, υπό το φως του επιστημονικού σοσιαλισμού», τον Μάρτιο του 1956 στο Ανατολικό Βερολίνο, στην Ακαδημία Επιστημών της Λ.Δ.Γ., μια διάλεξη με τίτλο «Η ελευθερία, η δομή της και η σχέση της με την αλήθεια», που περιείχε απόψεις και θέσεις που δεν μπορούσαν να ερμηνευτούν παρά σαν κριτική της μονοκομματικής δικτατορίας στην Λ.Δ.Γ. και σαν έκκληση υπέρ της μη παρεμπόδισης της ελευθερίας της έκφρασης. Αρκετά τμήματα αυτής της διάλεξης περιείχαν πολύ καθαρές νύξεις σχετικά με την έλλειψη ελευθερίας στις χώρες με ολοκληρωτικό καθεστώς, που προσλαμβάνονταν άμεσα από το κοινό σαν μια υπεράσπιση των αρχών της ελευθερίας ενάντια στην περιοριστική τάξη των αυταρχικών κομμουνιστικών Κρατών. Η ελευθερία, έλεγε σε αυτήν τη διάλεξη, «αναγνωρίζεται πάντα σαν μια κοινή ευτυχία, και όχι σαν μια μεμονωμένη δυστυχία (...), σαν ξένο σώμα μέσα στην υπάρχουσα αλλοτρίωση». Με άλλα λόγια: με αυτήν, ο εξαναγκασμός γίνεται ανυπόφορος (...) και αυτό, πρακτικά σε όλα τα επίπεδα της ελευθερίας και κατά προτίμηση στο πολιτικό και το ηθικό επίπεδο. «Ο καταναγκασμός πρέπει να τσακιστεί προς όφελος της ελευθερίας» (βλ. βιογραφία του Ερνστ Μπλοχ, σ. 246). «Η ελευθερία έκφρασης σημαίνει πάντα την ελευθερία αυτού που σκέφτεται διαφορετικά» είχε πει η Ρόζα Λούξεμπουργκ. Και οι ίδιες ιδέες εκφράζονταν ακόμα μια φορά και με τον ίδιο συγκινητικό τρόπο από τον Ερνστ Μπλοχ, στη μεγάλη διάλεξή του της 12ης Νοεμβρίου 1956 για τον Χέγκελ, στο Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου, παρουσία μιας εκατοστής σπουδαστών, του Wolfgang Harig και αρκετών αξιωματούχων του καθεστώτος της Λ.Δ.Γ.

Έκτοτε, η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Καρλ Λίμπκνεχτ –υπενθυμίζω με αυτή την ευκαιρία επίσης τη συνομιλία του Ερνστ Μπλοχ με τους Reiner Traub και Harald Wieser το 1974–αποτελούν εκ νέου παραδειγματικές φιγούρες για αυτό που αποκαλεί ήδη στο *Principe Espérance* «μαρξισμό ως ηθική» και ακόμη «θερμό ρεύμα» μέσα στον μαρξισμό, που ορίζεται σαν «θερμό ρεύμα της ουτοπικής (συγκεκριμένης) φαντασίας», της οποίας η σωτηρία λειτουργία είναι να εμποδίσει την αναγωγή του μαρξισμού σε μια απλή υλιστική κριτική της πολιτικής οικονομίας και να υψώσει τον αγώνα για τη χειραφέτηση στο επίπεδο μιας ηθικομοραλιστικής επανάστασης. Δεν υπάρχει η ελάχιστη αμφιβολία ότι για τον Ερνστ Μπλοχ το «θερμό ρεύμα» που ενσάρκωνε, για να το πούμε έτσι, η Ρόζα Λούξεμπουργκ και η νέα επαναστατική ηθική ενός ουμανιστικού μαρξισμού, που κηρύσσει την αληθινή αλληλεγγύη, την αληθινή αδελφότητα, την αληθινή δημοκρατία, σε μια αυθεντική σοσιαλιστική κοινωνία απελευθερωμένη από κρατικούς εξαναγκασμούς, αποτελούσαν ένα αναπόσπαστο σύνολο.

Αυτό πιστοποιείται χωρίς αμφισημία σε ένα τμήμα της συνέντευξης του 1974, που προαναφέραμε.

«Έχουμε τη Ρόζα Λούξεμπουργκ και τον Καρλ Λίμπκνεχτ», υποστηρίζει ο Μπλοχ. «Έχουμε υποχρέωση να τους τιμούμε, όχι μόνο γι' αυτά που έκαναν για (τον καλό σκοπό), αλλά επίσης γιατί έδρασαν ενάντια στο προσωπικό συμφέρον τους, και όχι μόνο επειδή είχαν γνώση της οικονομικής κατάστασης. «Έγιναν επαναστάτες, όπως ο Μαξ και ο Ένγκελς, προδίδοντας την τάξη στην οποία ανήκαν». Ακριβώς επειδή ο σοσιαλισμός δεν

μπορούσε, για τον Ερνστ Μπλοχ, να αναχθεί σε μια απλή αναδιοργάνωση των οικονομικών σχέσεων, σύμφωνα με αρχές που είναι αντίθετες με εκείνες του καπιταλισμού, και επειδή είχε θεωρηθεί και ορισθεί ως ο θρίαμβος μιας νέας ηθικής, που θα υπερβαίνει τον εγωισμό και την ανταγωνιστική αντίληψη, η απογοήτευση του Μπλοχ μπροστά στον σταλινασμό είναι μια απογοήτευση που αφορούσε την ηθική αποτυχία αυτού του συστήματος και όχι μόνο την οικονομική και πολιτική του αποτυχία. Παρόμοια, το προσωπικό του όραμα για την κοινωνική επανάσταση που την υπερασπίζεται στο δρόμο που χάραξε ο Μαρξ, είναι ένα όραμα όχι οικονομικό αλλά ηθικό, γιατί, υπογραμμίζει ο Μπλοχ, έχει ως όρο τη δυνατότητα οι άνθρωποι να μην ανεχτούν πλέον την ύπαρξη δυο διαφορετικών κατηγοριών ανθρώπου: από τη μια των αφεντικών και από την άλλη των σκλάβων.

Μέχρι το τέλος της ζωής του, τον Αύγουστο του 1977, ο Ερνστ Μπλοχ έμεινε πιστός στην πεποίθησή του πως η ηθική έπρεπε να σημαίνει για τον σοσιαλισμό πολύ περισσότερο από μια «συζήτηση σαλονιού για ανώτερες ψυχές», όπως το σκεφτόταν ειρωνικά ο Χέρκελ, και πως η ηθική ήταν πραγματικά αυτό που θα πραγματοποιούσε τον «αληθινό σοσιαλισμό». Θα μπορούσαμε ακόμα να παραθέσουμε σχετικά τη συνέντευξη που παραχώρησε ο Ερνστ Μπλοχ στον Michael Gibson, για την καναδική ραδιοφωνία, το 1976, όπου είχε υποστηρίξει πως «θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο σοσιαλισμός είναι η συγκεκριμένη ηθική, όπως είναι (επίσης) η συγκεκριμένη ουτοπία. Πρέπει να ενεργεί ταυτόχρονα υπέρ και των δυο συγκεκριμενοποιήσεων, αν θέλει να γίνει και να παραμείνει σοσιαλισμός». Με άλλα λόγια:

Ο Ερνστ Μπλοχ γνώριζε πολύ καλά πως ο σοσιαλισμός δεν είχε πια κανένα μέλλον αν δεν θεμελιωνόταν στο σεβασμό των ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών κεκτημένων των πολιτών. Γνώριζε, για να παραθέσουμε μια φράση από το βιβλίο του *Φυσικό Δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια* (1961) (γράφει τη χρονιά ακριβώς όπου πήρε την απόφαση να φύγει από τη Λ.Δ.Γ. και να εγκατασταθεί στην Ομοσπονδιακή Γερμανία), πως «δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική εγκαθίδρυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου αν δεν μπει ένα τέρμα στην καπιταλιστική εκμετάλλευση, και κανένα πραγματικό τέρμα στην εκμετάλλευση, χωρίς εγκαθίδρυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου» (ό.π., σ. 13). Ήταν υπόθεση του μαρξιστικού, επαναστατικού του ουμανισμού να σκεφτεί επίσης το θέμα των αυθεντικών προθέσεων του αρχαίου φυσικού δικαίου και να αναλάβει το έργο μιας σοσιαλιστικής κληρονομιάς εκείνων των άλλοτε φιλελεύθερων, αλλά όχι μόνο φιλελεύθερων δικαιωμάτων του ανθρώπου. «Να στέκεσαι όρθιος», λέει, «είναι μια απαίτηση που πηγάζει από το φυσικό δίκαιο και από πουθενά αλλού». Εδώ, ο Μπλοχ φαίνεται να οραματίζεται ένα είδος σύνθεσης του Καντ και του Μαρξ (για την οποία είχαν ήδη εργαστεί πριν από αυτόν ορισμένοι αντιπρόσωποι του αυστρομαρξισμού, κυρίως ο Μαξ Άντλερ) που τοποθετείται ακριβώς στο επίπεδο της υπεράσπισης της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και της κατηγορικής άρνησης της υποδούλωσής του μέσα σε ανάξιες σχέσεις παραγωγής και συνθήκες εργασίας των αυταρχικών κρατικών συστημάτων.

Η εκτράχυνση δεν είναι μόνο ηθική, υποστηρίζει στην Εισαγωγή στο *Φυσικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια*, «όταν ο Καντ αρνούνταν να δεχτεί σαν κάτι το ανάξιο λόγου το γεγονός ότι ο άνθρωπος έχει αναχθεί σε ένα απλό αντικείμενο από τα αφεντικά του που «από τη μια του φέρονται σαν να ήταν ζώο, απλό εργαλείο για την εξυπηρέτησή τους, και από τη άλλη, στους μεταξύ τους πολέμους, τον στήνουν ξανά στα πόδια του για να τον

οδηγήσουν στο σφαγείο» (ό.π., σ. 12). Μένει ακόμα να τονίσουμε πως η ανάλογη οδηγία που δόθηκε πάνω σε αυτό το θέμα από τον Καρλ Μαξ «δεν είναι μόνο μια οικονομική οδηγία: η ανατροπή όλων των σχέσεων που μετατρέπουν τον άνθρωπο σε ένα ταπεινωμένο, υποδουλωμένο, εγκαταλειμμένο, περιφρονημένο ον». Και ο Ερνστ Μπλοχ συμπεραίνει υποστηρίζοντας πως το απλό κριτικό γνωμικό «Χίλια χρόνια αδικίας δεν κάνουν ούτε μια μόνη ώρα δικαιοσύνης», όπως και ο εποικοδομητικός ορισμός του Καντ πως «! Aufklärung είναι η απελευθέρωση του ανθρώπου από την κηδεμονία που επέβαλε ο ίδιος στον εαυτό του» «δεν έχουν ακόμα χάσει την αξία τους, με τρόπο ώστε η ανθρώπινη αξιοπρέπεια να μην είναι δυνατή χωρίς την οικονομική απελευθέρωση και πως αυτή, πέρα από τους επιχειρηματίες και τους επιχειρηματιζόμενους κάθε είδους (στα γερμανικά: «Unternehmer» und «Unternommene») δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτά τα δυο αποτελέσματα, λέει, δεν γεννιούνται αυτόματα από την ίδια πράξη, παρά παραπέμπουν αμοιβαία το ένα στο άλλο. Η προτεραιότητα είναι οικονομική, το πρωτεύον είναι ουμανιστικό. Το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του φυσικού δικαίου, ειδικά του κλασικού, είναι αρσενικό: κομπάζει ότι θα εγκαθιδρύσει τη *facultas agendi* των επιτέλους μη αλλοτριωμένων ανθρώπων στη *Norma agendi* μιας κοινότητας επιτέλους μη αλλοτριωμένης (ό.π., σ. 13). Αυτή είναι, θα έλεγα, μια από τις πιο σημαντικές απόψεις της συγκεκριμένης ουτοπίας του Ερνστ Μπλοχ.

